

Grutto's beter beschermen op veel minder percelen

Dat het slecht gaat met de Grutto was al een tijd bekend. Daarom is het niet verbazingwekkend dat wetenschappers/vogelaars onderzoeken, hoe de teruggang van de grutto-stand een halt toe te roepen. Hans Schekkerman heeft na drie jaar onderzoek het begin van een antwoord geformuleerd. Een opvallend antwoord, gelet op het bestaande weidevogelbeheer. Deze beheersvorm voldoet niet, heeft Schekkerman vastgesteld en vandaar zijn aanbeveling om speciale Grutto-vriendelijke gebieden aan te wijzen. 'Investeer meer in een select aantal gebieden en de Grutto in Nederland heeft meer kansen', zo luidt de prikkelende stelling van Hans Schekkerman in zijn in mei verschenen proefschrift.

Ecoloog Schekkerman ziet niets in overal een beetje weidevogelbescherming. Hij pleit voor een intensievere vorm van weidevogelbeheer om de Grutto voor het Nederlandse landschap te behouden. Alleen een samengesteld pakket maatregelen biedt volgens de onderzoeker kans om de levensomstandigheden van de Grutto aanzienlijk te verbeteren. Hij denkt daarbij aan latere maaidata op meerdere aaneengesloten percelen, het beperken van mestgift, zodat het gras niet te dicht wordt en een hogere waterstand, waardoor grasgroei niet te vroeg op gang komt. Al deze maatregelen moeten bijdragen aan een grotere overlevingskans voor de foeragerende kuikens.

Het probleem is echter dat dit soort maatregelen de melkveehouderij in de wielen rijdt. En dat is de reden dat de onderzoeker het weidevogelgebied wil concentreren in aangewezen open gebieden, die landschappelijk voor weidevogels geschikt zijn. Een breed gedragen weidevogelbeleid in alle weidegebieden, waarvan nu min of meer sprake is, heeft slechts beperkte waarde, aldus Schekkerman, die drie jaar lang het effect van Grutto-vriendelijk graslandbeheer op de overleving van gruttokuikens heeft onderzocht. 'Overal een beetje weidevogelbescherming heeft geen zin. Dat wijst de praktijk uit. Doe het dus op een kleiner oppervlak, maar dan wel intensiever', schrijft hij in zijn proefschrift 'Nestvlieberpikelen – steltloperkuikens in de ban van weer, landbouw en predatie', waarop hij is gepromoveerd.

De Alkmaarder Schekkerman (1963) heeft een aanzienlijke staat van dienst in het natuurbeheer. Hij studeerde biologie aan de Universiteit van Amsterdam en heeft zich in de jaren daarna ontpopt tot een deskundige op het gebied van het weidevogelbeheer. Momenteel werkt hij

als onderzoeker bij het Vogeltrekstation te Heteren, een onderdeel van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW).

Hij raakt in zijn proefschrift aan een uiterst actueel thema. In dertig jaar is het aantal broedende Grutto's in Nederland met tweederde afgenomen. Waren er in 1975 nog 120.000 paar broedende Grutto's, momenteel zijn dat er nog hooguit 40.000. Ingrijpende maatregelen lijken noodzakelijk om Grutto's deel te laten uitmaken van het Nederlandse landschap.

Nestvlieders en nestblijvers

In zijn proefschrift heeft Schekkerman zich geconcentreerd op het onderscheid tussen nestvlieders en nestblijvers. Nestvlieders zijn de jonge vogels, die zich nauwelijks uit het ei al heel aardig zelfstandig kunnen redden, zoals veel watervogels. De kuikens van de meeste zangvogels (nestblijvers) blijven daarentegen vaak nog weken lang hulpeloos in hun nest. Hun spieren zijn onontwikkeld, ze kunnen amper zien en zijn vooral aangewezen op hun ouders waar het gaat om voedsel, warmte en bescherming. Tal van andere vogelgroepen nemen een tussenpositie in als het gaat om nestvlieder of nestblijver. Voor onderzoekers is de vraag relevant hoeveel energie kuikens van beide soorten gebruiken. Met die kennis is tevens iets te zeggen over de overlevingskansen van de betreffende vogelkuikens.

De literatuur heeft Schekkerman op dit punt niet veel verder geholpen. Er is nog weinig bekend over het energieverbruik van jonge vogels. Mede daarom heeft hij zich in zijn onderzoek gericht op de groep van steltlopers. Jonge steltlopers gaan vanaf dag 1 op zoek naar hun eigen voedsel. Bijkomend probleem voor de steltloperkuikens is dat ze moeilijk hun lichaamstemperatuur op peil kunnen houden. Schekkerman ging er dan ook vanuit dat deze vogels daarom in grote aantallen in warme gebieden zouden broeden. Het tegendeel is echter het geval. De meeste soorten binnen deze groep broeden juist in de arctische toendra's. 'Waarom?', vraagt Schekkerman zich af.

Zijn onderzoek spitst zich toe op de energiebalans en het foerageergedrag van opgroeiende gruttokuikens. Meer specifiek vraagt hij zich af, hoe werkomstandigheden en het agrarisch graslandgebruik de beschikbaarheid van voedsel beïnvloeden. Met die kennis kan de onderzoeker uitspraken doen over hoe de achteruitgang van weidevogels in Nederland en in het bijzonder van de Grutto kan worden tegengegaan.

Nederlandse gruttokuikens hebben lang geprofiteerd van de intensivering van het graslandgebruik in ons land. Door ontwatering en mestgiften is de bodem verrijkt met insecten, wormen en andere hapjes, waar ook steltlopers volop hun voordeel mee hebben gedaan. De rijkere gras-

gebieden hadden echter een veel hogere veedichtheid en steeds vroegere graas- en maaidata tot gevolg. Toen er veel vaker en veel vroeger gemaaid werd, ging dat ten koste van het voedselaanbod voor vogels en begonnen zo omstreeks 1960 de aantallen weidevogels af te nemen. Ook omdat in het kort gemaaid gras predatoren veel meer kans kregen om een lekker kuikenhapje te verschalken.

Beheersovereenkomsten

De afgelopen decennia zijn in Nederland veel pogingen ondernomen om de teruggang van weidevogels tegen te gaan. Beheersovereenkomsten hebben tot nu toe niet het gewenste resultaat gehad. Toch ziet Schekkerman daarin wel mogelijkheden. Intensievere vormen van natuurbeheer kunnen volgens de onderzoeker beter aansluiten bij de behoeften van gruttokuikens. Daartoe heeft hij gegevens nodig over de beschikbaarheid van voedsel voor de gruttokuikens en de invloed van het weer daarop. Met behulp van kleine radiozenders is onderzocht op welke wijze factoren als weer, maaigedrag, veedichtheid en de aanwezigheid van predatoren de overlevingskansen van kuikens hebben beïnvloed.

Als ijkpunt heeft Schekkerman het energieverbruik van de jonge kuikens genomen. Met behulp van een knap ingewikkeld onderzoek (de zogeheten 'zwaar water methode') kreeg de onderzoeker gegevens over het energiegebruik van de kuikens. Niet verrassend was dat nestvlieders een veel hoger energieverbruik hebben dan nestblijvers. De bevindingen wezen uit dat nestvlieders daarom veel meer voedsel nodig hebben om op te groeien dan nestblijvers. Dit verschil loopt op tot zo'n veertig procent. Een nadeel voor nestvlieders is bovendien dat ze een groot deel van de energie die ze uit voedsel halen bestemd is voor activiteit en warmteregulatie. Daardoor houden ze minder energie over voor de groei, terwijl nestblijvers zo ongeveer alle energie uit het voedselaanbod kunnen gebruiken voor groei. "Dat betekent", schrijft Schekkerman over steltloperkuikens, "dat het relatief inefficiënte groeiers zijn en er al bij een geringe afname van de inkomsten (voedselgebrek) of verhoging van de uitgaven (zoals bij koud weer) geen energie meer overblijft voor de groei."

Op grond van deze gegevens stelt Schekkerman dat 'zelf foeragerende kuikens in vergelijking met gevoerde jongen afhankelijker lijken van een rijk en betrouwbaar voedselaanbod'. En vooral van een rijk insectenaanbod, want kuikens zijn anders dan volwassen dieren niet in staat grotere voedselbronnen aan te boren, al behelpen ze zich – anders dan nestblijvers – met af en toe een hapje vegetarisch groen.

Aanvullend onderzoek leerde dat de groeisnelheid van jonge steltlopers sterk afhankelijk is van het insectenaanbod en van het weer. En die

groeisnelheid bepaalt mede de kans op overleving. Naast kennis over de invloed van weer en voedselaanbod is het voor de onderzoekers van belang inzicht te krijgen in de wijze waarop steltloperkuikens foerageren. Gruttokuikens worden tot een leeftijd van 8 – 10 dagen geregeld bebroed. 's Nachts en bij regen continue, bij oplopende temperaturen wat minder vaak. De tijd dat niet wordt gebroed, gaat voor het grootste deel op aan foerageren. Bij kuikens die ouder zijn dan een week is dat 70-90 procent van de daglichtperiode. Meestal zoeken ze 's morgens naar voedsel, maar ook in de (vroeg) middag. De kuikens leggen daarbij afstanden af van 3-4 kilometer in de eerste dagen en 5-12 kilometer per dag door wat oudere kuikens. Ze pikken vrijwel alle prooien uit de vegetatie; nauwelijks van de bodem, zoals volwassen Grutto's doen. Na de eerste week 'verwerken' ze zo'n tien prooien per minuut, ofwel 5.000 – 12.000 insecten per dag. Wanneer er veel wind staat vangen de kuikens minder prooien. Ook bij regenval wordt het moeilijker, zo hebben de onderzoekers gevonden, voldoende voedsel te verzamelen. Bij sterke regenval stoppen de kuikens zelfs helemaal met voedsel zoeken.

De Grutto in zijn favoriete biotoop. Arnoud van den Berg.

Agrarisch beheer

Om meer inzicht te krijgen in de overlevingskansen van jonge Grutto's moesten Schekkerman en de zijnen ook de effecten onderzoeken van

agrarisch beheer. De hoeveelheid mest, het maai-beheer, de begrazingsdruk en dergelijke factoren bepalen het insectenaanbod in die gebieden. Daartoe hebben ze een vergelijking gemaakt tussen graslanden voor zuivelproductie en graslanden die beheerd worden als weidevogelreservaat. Duidelijk werd al snel dat bij de eerste metingen de verschillen in insectenaanbod gering waren. Toen er eenmaal gemaaid was op het agrarisch grasland bleek de ongemaaide vegetatie in het reservaat veel meer spinnen en insecten te bevatten. En dat was precies in de periode dat er gruttokuikens zijn op de meeste Nederlandse graslanden. Na het maaien in het reservaat verdwenen de verschillen weer.

Minder insecten in het gras wil nog niet zeggen dat de gruttokuikens per definitie minder te eten hadden. Bekend was al wel de voorkeur van vrij levende gruttofamilies voor ongemaaid grasland. Ze trekken soms over grote afstanden om zo'n perceeltje te bereiken. Voor de onderzoekers was dus het probleem hoe de foeragerende Grutto's op een gemaaid perceel te houden. Dat hebben ze gedaan door zelf uitgebroede kuikens in een voliëre te voorzien van gemaaide percelen. Wat bleek? In ongemaaide gebiedjes vonden de kuikens 31 procent meer insecten per minuut foerageren dan in gemaaide percelen. De conclusie was duidelijk: zo'n grote afname van het foerageersucces in gemaaide gebieden heeft ernstige gevolgen voor hun groeisnelheid en de kans om te overleven. Wat al eerder gedacht werd, is zo opnieuw bevestigd: het uitstellen van de eerste snede is een belangrijk middel om gruttokuikens een grotere kans te geven tot wasdom te komen.

Tot zover lijken de beheersovereenkomsten tussen boeren en overheid, waarvan uitgestelde maaidata een belangrijk onderdeel vormen, in dit opzicht aan hun doel te voldoen. Desondanks nemen de aantallen vogels nog steeds af. Om die reden zijn nieuwe vormen van agrarisch natuurbeheer ontwikkeld, die beter voorzien in de behoeften van vogels. Schekkerman noemt specifiek het mozaïekbeheer, waarbij boeren hun graslandgebruik binnen een groter gebied op elkaar afstemmen om zo gedurende een langere periode gunstige voorwaarden te scheppen voor Grutto's, die voor nageslacht willen zorgen. Het uitgangspunt daarvan is het aanbieden van verschillende graslandtypen op elk moment van het seizoen en binnen bereikbare afstand. Met een reeks van verschillende maatregelen is zo een mozaïek van de benodigde terreinen te creëren. Deze vorm van beheer is tussen 2003 en 2005 in zes gebieden in Nederland uitgetoetst.

Met een heleboel gemeenschappelijke voorbehouden was de uiteindelijke conclusie toch dat Grutto's in mozaïekgebieden meer vliegvlugge jongen grootbrengen dan in 'normaal' beheerde terreinen. Maar de verschillen waren dermate klein dat Schekkerman en de zijnen vaststelden, dat 'ook in de mozaïeken het beheer op lange termijn niet effectief is en dus nog verbeterd moet worden'.

Predatie

Interessant is ook het onderzoek van Schekkerman en de zijnen naar de omvang van predatie op weidevogelkuikens. Volgens de onderzoeker zijn daar nog nauwelijks gegevens over beschikbaar. Vandaar dat er onderzoeksmatig grootschalig is uitgepakt. In 15 verschillende gebieden werden 297 jonge Kieviten en 365 jonge Grutto's van een kleine radiozender voorzien. Aldus kon een groot deel van de kuikens ook na hun dood worden teruggevonden. Gemiddeld werden ze elke twee dagen gepeild en geregeld teruggevangen om ze te wegen en te bezien of de zender nog goed was bevestigd. Toch bleek uiteindelijk een kwart van de kuikens te verdwijnen zonder dat resten van de vogels of van de zender werden teruggevonden. De resultaten maakten niet blij. Bij beide soorten werd een overlevingskans tot 24 procent vastgesteld. De meeste kuikens overleefden de eerste dagen niet. Volgens de onderzoekers is predatie de meest voorkomende doodsoorzaak: 70 – 85 procent van alle omgekomen kuikens zijn gepakt door predatoren; 5 – 10 procent kwam om door maaiactiviteiten 10 – 20 procent door andere oorzaken als ziekte, verdrinken of uitputting.

Blauwe Reiger, Hermelijn en Buizerd zijn de grootste boosdoeners onder de vier zoogdieren en elf vogelsoorten die als kuikenpredator zijn gesignaleerd.

Ondanks dat predatie een veel grotere tol eist onder kuikens dan een intensieve landbouwpraktijk blijft Schekkerman voorzichtig in zijn conclusies.

Door een onvoorzichtig maaibeleid kunnen jonge steltlopers bijvoorbeeld sneller door predatoren worden gepakt. Want, zo vonden de onderzoekers, op percelen met kort gras liepen gruttokuikens twee tot drie keer zoveel kans om geperdeerd te worden dan kuikens in hoog gras. Toch sluiten zij niet uit dat predatie een aanzienlijke bijdrage levert aan het afnemen van de aantallen weidevogels.

Het afnemen van het broedsucces van de Nederlandse Grutto's is volgens Schekkerman vooral veroorzaakt door een sterk afgenomen kans voor kuikens om te overleven. Als gevolg van de eerder opgesomde veranderingen in de landbouw, toenemende predatie, het weer, het mestbeleid en andere factoren hebben eenvoudige maatregelen als nestbescherming en het uitstellen van maaidata onvoldoende effect. "Maatregelen dienen dus intensiever te zijn en tegelijk veelomvatter", concludeert Schekkerman. Hij stelt voor zulke maatregelen te concentreren in gebieden met gunstige randvoorwaarden, waar natuurbescherming het uitgangspunt moet zijn.

Jan Kuys

Het proefschrift van Hans Schekkerman heeft in de media veel (positieve) aandacht gekregen. Dat maakt benieuwd of de overheid bereid is de aanbevelingen van Schekkerman toe te passen in nieuw beleid. In antwoord op vragen van de Fitis-redactie reageerde Schekkerman als volgt:

“Omdat ik tegenwoordig niet meer bij Alterra aan weidevogels maar bij het Vogeltrekstation aan allerlei vogels werk ben ik er niet tot in detail van op de hoogte in hoeverre de zaken, die ik in mijn proefschrift aanstip, overgenomen worden in nieuw beleid. Voor een deel is dat echter wel het geval. Het idee dat je niet overal moet proberen iets te doen maar je geld geconcentreerd moet inzetten op kansrijke plekken klinkt in nieuw beleid zeker door. Men is nu bezig in te vullen welke gebieden daar dan voor in aanmerking zouden komen. De huidige gruttodichtheden worden daarbij als eerste leidraad gekozen, iets waar wel een kanttekening bij valt te plaatsen (ik zou ook en vooral kijken naar landschappelijke en planologische randvoorwaarden en mogelijkheden voor waterbeheer). Er wordt onder andere ook nog gediscussieerd over de grootte van zulke kerngebieden. Punt twee - en dat is in de media-aandacht rond het proefschrift een beetje op de achtergrond gebleven -, maar minstens zo belangrijk is of daar dan ook de benodigde verdergaande beheersmaatregelen worden ingezet. Op het moment wordt gewerkt aan het opstellen van nieuwe beheerpakketten, die boeren kunnen afsluiten (mits in de goede gebieden). Die heb ik nog niet gezien en ik ben daar ook niet nauw bij betrokken. Wat betreft dit punt is het dus nog afwachten. Ik heb wel de indruk dat de boodschap (meer doen in een selectie van kansrijke gebieden) is aangeslagen, maar er zijn ook tegenkrachten. Zo zijn niet alle 'boerennatuurorganisaties' even blij: voor een deel van de boeren (die buiten de kerngebieden) zijn er straks minder mogelijkheden voor gesubsidieerd agrarisch natuurbeheer.”